

Є. Пшеничний

Українське Історичне Товариство

Дрогобич, Україна

«... ЩАДІТЬ ЦЕНЗОРСЬКОГО ОЛІВЦЯ»

(До історії появи статті С. Томашівського «Наша політика. Гльосси до брошури проф. М. Грушевського»).

На початку грудня 1911 року щоденна львівська газета «Діло» надрукувала низку статей анонімного автора під назвою «Наша політика. Гльосси до брошури проф. М. Грушевського».¹

У цих статтях піддавалась нещадній критиці книга професора історії і довголітнього голови НТШ М. Грушевського *Наша політика*, яка вийшла того ж таки року.

Стиль статей вказував на вправність їх автора у письмі, виклад матеріялу — на добру обізнаність із політичною ситуацією в Галичині, а безсorumна дразливість — на велике бажання дошкулити професорові М. Грушевському, показати українській громадськості краю його «справжнє» політичне обличчя.

У двадцятих числах грудня 1911 року стаття «Наша політика. Гльосси на брошуру проф. М. Грушевського» вийшла окремою відбиткою, знову ж таки без вказівки на її автора.

Особливого резонансу цей «еляборат» не набрав, а згодом про нього і зовсім забули.

Правда, після виходу статті в «Ділі» і після появи її окремою відбиткою, в колах галицької інтелігенції довго мусувалось питання про те, хто б міг бути отим «сміливцем», який звинуватив М. Грушевського ні більше, ні менше в антипатріотичній діяльності?

Авторство статті приписували то В. Охримовичу, то В. Панейку, то В. Кушніру.

Були навіть спроби викрасти рукопис із друкарні з метою ідентифікації почерку, однак жодних результатів це не дало, анонімність автора статті забезпечувалась надійно.

Сьогодні вже не секрет, що тим загадковим анонімом був Степан

¹ Таких статей під заголовком «Наша політика. Гльосси до брошури проф. М. Грушевського» було 7. («Діло» від 9 грудня, 11, 12, 13, 14, 15, 16 грудня 1911 року, числа 273-279).

Томашівський, доцент катедри австрійської історії Львівського університету, талановитий історик, один із улюблених учнів професора М. Грушевського.

На питання, чому С. Томашівський вирішив дискутувати із своїм учителем у такий не зовсім етичний спосіб, українські історики, гадаю, ще дадуть відповідь.

Їм доведеться врахувати і «гідне» продовження цієї статті С. Томашівського, яким виявилась брудна (і теж анонімна) брошуря *Перед загальними Зборами*, що побачила світ у Львові 1913 року, співавтором якої був очевидно і невдячний улюбленець професора М. Грушевського.

Але то вже інша тема...

Отож, 1911 року щойно спечений доцент Львівського університету С. Томашівський їде до Італії з метою визбирати по архівах, музеях, бібліотеках матеріали, що торкаються історії України.

Живучи в Італії, він не пориває тісних зв'язків із Україною: листується з друзями, цікавиться італійськими маршрутами М. Коцюбинського і В. Леонтовича, тримає руку на пульсі політичного життя цілої Європи.

Степан Томашівський був талановитим істориком і цікавою людиною.

Однак, це не знімає з нього відповідальності за суб'єктивізм і необґрунтовані закиди супроти М. Грушевського, якими переповнена його стаття в «Ділі» за грудень 1911 року.

Мабуть він і сам це зрозумів пізніше, позаяк, за свідченням В. Липинського, С. Томашівський «... коли Грушевський вибився на верх в 1917 році, визбирав скрізь оцей свій твір, так, що навіть в бібліотеці НТШ його нема».²

Дякувати Богові, що зберігся річний комплект «Діла» за 1911 рік, в якому можна прочитати полемічну статтю С. Томашівського, і зробити після цього певні висновки.

У Львівському Державному Історичному Архіві зберігається листування Степана Томашівського із дописувачами: працівниками видавництв і редакцій, друзьями, родиною.

Увазі дослідників пропонується кілька листів із Італії до І. Кревецького, історика, бібліографа, бібліотекаря НТШ, близького своїми політичними поглядами до С. Томашівського.

У листах ідеться про підготовку статті «Наша політика. Гльосси до брошюри проф. М. Грушевського» до друку, а також про реакцію автора на публікацію її в «Ділі».

У «Додатках» публікуємо лист і фрагмент із листа В. Панейка до С. Томашівського, які переконливо свідчать про спляновану інтригу нав-

---

² Цитую за виданням: Любомир Винар. *Михайло Грушевський і Наукове Товариство ім. Тараса Шевченка. 1892–1930*. Видавництво «Дніпровська хвіля». Мюнхен. 1970, стор. 60.

коло імені М. Грушевського і про наслідки публікації статті проти нього в «Ділі».

Усі листи друкуються за правописом оригіналу, граматичні помилки виправлені без застережень, невідчитані слова, а також пропущені та імовірні беруться в квадратні [ ] дужки.

№ 1

Лист С. Томашівського до І. Кревецького.³

Дорогий Пане Товаришу!

Дуже Вам Вдячний за лист із цікавими інформаціями. Очевидно спасибі за протекцію в справі копіювання, хоч не знаю, чи буде можна багато зробити поза 1657, бо ватиканські копісті дуже заняті, хоч не дорогі.

Що до «передмови» до Жерел VI,⁴ то прошу (офіціяльно) прийmitи і подати до відомості, що вона апробати секції не потрібuse, бувши зреферована на археogr. комісії. Вона у мене зовсім готова, але не готовий показчик — і я його тут зробити не в силі задля браку деяких книжок (та й часу нема на все) — і зроблю його аж у Львові. Передмова буде складати ся, як тільки в друкарні буде трохи вільніше.

А тепер довірочно: Я VI т. не хочу випускати в сім році, бо я попри «передмову» хочу дати і вступну розвідку, очевидно контрабандою помимо секції, бо вона зажадала б її до «Записок», а я до «Записок» писати вже не хочу по тім [не відчитано] поступованю зі мною.

А на секцію зголошу post festum.

Буде се неформально, може й нельояльно — однаке серед великої піраміди з інших неформальностей і нельояльностей се не великий гріх буде.

Прикро мені дуже, що справа «прагматика» такою пійшла дорогою. Я би був рішучо тому спротивив ся аж до votum separatum. Як не будь — а Ви зараз зажадайте контракту хоч би й на 6 літ, але низше платні IX ранги не ідуть. Зробіть се по можності перед виїздом професора.

Що до ЛНВ. се дійсно сенсація! Що в тім є? Очевидно і в Києві «гетьманство» не знайшло доброго ґрунту...

Що до нових дійсних членів — то не маю нічого против Крип'якевича і Єнсена, натомість я противний Василенкові. Та ж є прецінь параграф, що Українець — кандидат на д. члена має мати хоч 2 розвідки в вид. Товариства, та й інші [мериторичні] згляди не дуже за

³ Лист зберігається у Центральному державному історичному архіві м. Львова, у фонді 309с, Опис 1, одиниця зберігання 1006, сторінки 20-21. (Далі ЦДІАЛ, номер фонду, опису, одиниці зберігання і сторінки).

⁴ Йдеться про підготовку до видання 6 тому Жерел до історії України-Руси, який вийшов у Львові 1913 року.

ним промовляють (се ж редактор росийської часописи між іншим!). Сю мою опінію можете передати й секції.

Як до нового члена Тва прихильників (членів іменує і виключає сам тільки виділ) маю просьбу довідати ся політично, чи мене вже вичерпено зпоміж членів чи ще ні? В кождім разі перед загальними зборами не повинні були викидати, тож я прецінь «контрольна комісія», мабуть навіть сам один! Та в тім я сам себе не уважаю членом «Товариства прихильників» і на збори не пішов би, хоч би був у Львові.

Я тут збираю ся засісти до написання уваг до «Нашої політики» (*secretissimo!*) Як будуть готові пришло П-ови і Вам zum Begutachten. Дуже се річ невдячна, але треба її конче зробити.

Тут тепер гарно, навіть дуже. Хотів я зразу написати щось до «Неділі» про ювілейні вистави, однаке вони дуже не імпонують, тож і охоту стратив. Та може ще зліплю що.

Здоровлю Вас сердечно і прошу дальших новинок.

С. Томашівський.

Поздоровте від мене Гнатюка і пригадайте йому членів комітету.

Рим. 8/11,911.

№ 2

Лист С. Томашівського до І. Кревецького.⁵

Шановний Пане Товариш!

Ось прийшов грудень і треба ювілейний комітет⁶ пустити в рух. Посилаю Вам концепт запрошення для письменників; очевидно, можете його до волі змінити або розширити поговоривши із Гнатюком і Панейком. Найкраще таки видрукувати — друкарня нехай створить конто. Та було б незле писати на машині з відбитками. Подумайте, як краще. Опісля розсылайте помалу запрошення — найперше до тих, яких творів напевно не прийде ся відкидати. З запрошення — до Коцюбинського пішліть і Леонтовичеви, що тепер на Капрі, а я буду старати ся через Коцюбинського, щоби він дав дещо грошей на кошти.

З Коцюбинським я бачив ся — дякую Вам, що його спровадили до мене. Леонтович хоч переїздив, не шукав очевидно мене, хоч не знаючи ніякої європейської мови, дуже потрібував товариства. Чи йому у Львові ніхто не сказав, що я тут?

Мій еляборат я вже перед тижнем післав Панейкови — очевидно ви мусіли вже також читати. Цікавий я Вашої думки.

Slowo polskie — дістав — дякую дуже.

Дуже мені прикро, що притиснений Весоловським мусів я написати полемічну відповідь Франкови на критику моєї статейки про Скше-

⁵ ЦДІАЛ, 309, 1, 1006, стор. 23-24.

⁶ С. Томашівський пише про ювілейний комітет, який був створений для відзначення сорока річчя письменницької діяльності І. Франка.

туського. Франко готов почути жаль до мене, та щож я тому винен? Се річ Весоловського була оперти ся рішучо друкованю купи нісенгіниць. Чи нема способу відвести Франка від наміру друковання? Потрудіть ся до Весоловського і прочитайте його замітки і мою відповідь.

Думаю, що у Львові знов назбиралось доволі новин, тож сподіюся дістати незабаром лист від Вас, тимчасом здоровлю Вас сердечно.

С. Томашівський.

Рим, 4.XII.911.

№ 3

Лист С. Томашівського до І. Кревецького.⁷

Шановний Пане Товаришу!

За лист сердечне спасибі. Що до Вашої пропозиції в справі пропусків, то писав про се й П. Він має повну владу у тім напрямі — отже як урядите, так буде. Однаке я не зовсім годжу ся з Вашими мотивами.

Найперше — се ніякі секретні речі, а загальне звісні, отже по тих слідах не далеко можна зайди. Друге — се справи занадто характеристичні, щоб їх не піднести як раз на сім місци. Третє — частина з них то важна громадянська «квестія», на яку таки слід реагувати і в інтересі загальнім.

Що до сього остатнього, то Ваша найновійша реляція про конференцію у Людвига сю загальногромадянську вагу тілько скріпляє — та ж се вже нечесна й брудна гра, яку веде сей добродій! Отже рішучо треба дати по пальцям. А деж пригідніше місце можливе?

Та Ви з П. візьмете справу з моого субективного боку, що ось то для мене так краще. На се відповім, що Ваше діло передусім подбати, щоб ніхто непотрібний не зінав автора *дефінітивно*, бо перед здогадами не охорониш ся. Та й признаю ся, *підозрінь* я не буду бояти ся, вони на віть будуть мати добру сторону, переконавши «високопоставлені сфери», що раховане на дотеперішню лояльність і мовчазність таки має свій кінець, і ті «сфери» почнуть по просту бояти ся перетягати струну даліше, ну... і я сам буду трохи краще респектованим. Значить — і з сього боку нема особливої причини так дуже старанно затирати сліди.

Одним словом — я не бажав би собі, щоби згадані інкриміновані місця цілком пропущено, хоч не противний, щоб їх подано в як найсоліднішій мікстурі. Що до затирання певних язикових і стилістичних індивідуальностей — то повна згода.

Отже підійті Ви до П.⁸ і ще раз уважно обговоріть ті місця і — по можности щадіть цензорського олівця.

⁷ ЦДІАЛ, 309, 1, 1006, стор. 26-27.

⁸ П — це швидше всього Василь Панейко, на той час співробітник «Діла»; може бути й Михайло Павлик, який у цій історії відіграв не останню роль.

Що до відбитки — то я її не домагався зовсім, а вже й не думав про «Вчора й нині».

«Нашої школи» ще не дістав, отже й не можу висловити Вам своєї думки.

Відомість про погребане «Тижня»⁹ зажурила мене щиро. Рішучо шкода!

Коли поверне професор?

Про Коцюбинського я Вам уже писав — наші листи очевидно розійшлися в дорозі. Дуже хотів би я ще бачити ся з Леонтовичем, та не знаю, чи вдасться ся.

Дякую Вам ще раз за ласкаві інформації.

Остаю Ваш щиро прихильний

С. Томашівський.

8/XII.911.

P.S. Вкажіть на П., щоби припильнував коректи — аби не вийшли які дурниці.

Хто нові дійсні члени?

З ЛНВ як?

№ 4

Лист С. Томашівського до І. Кревецького.¹⁰

Дорогий Пане Товаришу!

Проект Гнатюка в теорії гарний,¹¹ однаке я не знаю, як випаде у практиці. Як би всі проектировані прислали, то може не стало б місця для наших; та напевно мало хто з них візьме участь. Не знаю, чому робити якусь спеціально слов'янську збірку. Чи не краще запросити тих чужинців (без огляду на національний [комплект]), що близьше знали Франка і що правдоподібно візьмуть участь, отже так із Поляків тільки Бодуена д. К., з Болгарів Шишманова, з Хорватів Ягіча (але він не пришло нічого), з Чехів Масарика. Зрештою даю Вам волю що до осіб, тілько треба з гори рішати ся що до язика. По моїому язикова мозаїка тут не має рації і все повинно бути по українськи — значить і белетристика, а з тою трохи труднійша справа. Одностайність у мові потрібна з огляду на бажаний захід. Очевидно для не-Українців мусять бути запрошення трохи інакші і — в якім язиці? Ceterum censeo, що з

⁹ Про це довідуємось із ще не друкованого листа І. Кревецького до С. Томашівського від 5 грудня 1911 року: «З наших справ цікавим буде для Вас остаточне погребане видаваної професором (згл[ядно] Джидж[орою]) газетки. «Заслуга» се — Залізняка. По першім плянам він мав бути дійсним редактором сеї часописи) ім'я її мало бути «Тиждень» — мав тримати в своїх руках ціле видавництво». (ЦДІАЛ, 368, 1, 177, стор. 208-209.)

¹⁰ ЦДІАЛ, 309, 1, 1006, стор. 29-30.

¹¹ Йдеться про запропонований В. Гнатюком варіант Збірника на пошану 40 річчя письменницької діяльності Івана Франка.

сим треба почекати трошки. Як верну, то зійдемо ся вкупу і може щось розумного врадимо. Тимчасом готовіть запрошення для наших і починайте розсилати, однаке терміну прислання не зміняйте, бо й так поперетягають. Перед кінцем 1912 не встигнемо зібрати всього матеріялу. Спису бажаних авторів наших не роблю Вам, бо ж Ви там ліпше в курсі ніж я. Зачинайте від найпевнішіх і найстарших (окрім мамутів в роді Нечуя або Верхратського), а про інших рішими вкупі в половині січня.

Леонтович повертає із Капрі і заходить до мене, але мене не застав дома і зараз відіхав. Я дуже жалував, що не міг його натягнути на якусь жертву. Може б Ви там попробували, як що він затримає ся у Львові.

Оба фейлетона «Нашої політики» маю в руках і бачу з жалем, що пропуски роблено досить механічно без журби о добру звязь; непотрібно затирати сліди словами, «а втасмничені оповідають», бо се була публична річ а не секрети; та найбільше вражає недбалість переписувача у розділюванню поодиноких уступів (a linea). Раз повязано річи чужі з собою, другий раз одну думку розбито на окремі уступи. Видко, що ніхто не редактував копії. Будьте ласкаві натиснути на Павлика, щоб рятував, що ще можливе у відбитці. Спитайте його також, чи автора статі знає його жінка; як так, то нехай дбає, щоб жіночим звищам не виговорила ся де.

Ви мені винні цілий ряд відповідей на поставлені питання; чи забули?

Здоровлю Вас сердечно.

С. Томашівський.

Рим, 14.XII.1911.

ДОДАТКИ

1. Лист Василя Панейка до Степана Томашівського.¹²

Субота, 9/12 [1911], в редакції.

Дорогі Пане Доктор!

Посилаю Вам рівночасно №. «Діла» з початком статі. В порозумінню з Бачинським скоротив я трохи вступ, змінив титулики, денеде скоротив текст — зрештою Самі завважіте.

Мову виправив я на копіто «Діла». Між и. «тільки» — замість Вашого «тілько» (правильного). Користуючись Вашим дозволом, лишу всі ті особисті історії, що-до котрих має сумніви Кревецький. Хиба, якби щось занадто вказувало на автора (а сього там мабуть нема), то зміню.

Відбитку робить ся коштом Народного Комітету.

Напишіть мені, чи не видають ся мої скороченя невідповідними.

¹² ЦДІАЛ, 368, 1, 182, стор. 42.

Бачинський, мотивуючи, пропонував, аби зразу таки *in medias res*. Я й зробив се.

Що Весоловський зробить з Франком? Здається мені, що він хоче ще передержувати се, може Фр. таки призабуде. Як же ні, то надрукує разом з Вашою відповіддю.

Вертаючи до статі: тож-то буде сенсація в руськім народі!

Піду нині умисне на Народний Комітет, аби побачити — даруйте за слово! — «морду» Джиджори. Чи знаєте, що Залізняк страшенно звороблений проти проф.? Аж землю дре під собою, такий лютий.

Вигадали ми нині з Longinus-ом¹³ дуже цікавий (аякже!) плян, але він не надається до списування. Тож довідаєтесь аж після приїзду.

Скрипт Ваш, розуміється, переписаний. Вже чув я здогади, хто такий автор. Ну, ізгадайте, кого загадували? — Охримовича!

Здоровлю Вас якнайкраще.

Руку стискаю. В. Панейко.

2. З листа Василя Панейка до Степана Томашівського.¹⁴

26/12. 1911.

Дорогі Пане Доктор!

Був недужий на інфлюенцу і не писав ані не посылав «Діла». Простіть! Тепер висилаю рівночасно готову відбитку, яку вчора продавали вже на Народнім Зізді. Мені справді дуже прикро, що багато дечого Вам у статі не сподобалося. Тільки ж вина в сім лише в часті моя. Розкажу Вам особисто і про мою боротьбу і компроміси з «поправками» і вичерканнями Кушніра, про безуспішну в переважній часті боротьбу зі складачами за друкарські похибки в коректі й ревізії. Дещо з редакт. «поправок» Кушніра я у відбитці пробував бодай як-так реститувати (пор. стор. 14, втрученна фраза про редакцію «Діла» — своєю дорогою, знов з друкарською похибкою!). Такої плюгової друкарні, безчесної і дрантивої, як наша, мабуть нема другої у Львові.

Мимо корект моїх і Longinus-а тай мимо моїх особистих інтервенцій і прошен — бачите Самі, в якім стані вона видала брошурку.

Здійміть отже часть вини з мене!

Стаття Ваша зробила тут — і, довідуюсь, також на провінції — вражінє. Катюзі! по заслузі! Можете Собі уявити «шевську пасію», здивовані і збентежені «нашого кружка» (термін професора, сказаний мені в розмові про відкінену мою статтю із за перших статей про «Нашу політику»). Лаяв же мене Джидж[ора], лаяв! Сукин син, хам... все, підозріваючи в мені автора. Мені врешті було сього забагато і я коротким письмом звернувся до Нар[одного] Коміт[ету] з домаганнем, аби признав такі напасти свого члена на співробітника партійного органу за річ негідну. Письмо відчитано — знов мала сенсація. Говорив Бачинський,¹⁵ Охримович і Кость Лев[ицький], всі «остро» проти такої нахальності. Дж[иджора], перепуджений, заявив, що він «не мав на думці» мене і взагалі не те говорив — просто відбrehав усе — серед іронічних съмішків присутніх.[...]

¹³ Псевдонім Longinus розшифрувати не вдалось. Припускаю, що під цим псевдонімом «ховався» І. Кревецький.

¹⁴ ЦДІАЛ, 368, 1, 182, стор. 26-27.

¹⁵ Запевнив між іншим словом чести, що автором є хто інший, не я.

"різницю" відмінно погано
створює.

Мої відомі гібридні сорти
всі мають зовнішній вигляд
как і "Сіянець", але відрізняються
співставленням, структурою.
Із співними виробами, як "Карпівка",
"Лідер" та ін. вони не мають
однакової будови, але вони
все ж таки відрізняються від
всіх інших сортів.
Ось ще один відомий сорт
"Сіянець" (виділений від "Сіянеця"
за відсутністю, але має
задовільну засобливість
із сортом "Сіянець" відрізняється
тим, що він: 1) більше по розміру
засіданням.

Ось ще один сорт, виділений
з виду "Сіянець" - "Білоцвіт".
Він є пізної збиральної
періоду, але має
задовільну засобливість
із сортом "Сіянець" відрізняється
тим, що він: 1) більше по розміру
засіданням.

П. І. Томашівський

2 листопада 1911 р.

Open State to sleeping!
For Dr. German's new ij system
are illegible again. Orléans even,
for Germany & other schools, are
so good, in the major towns probably
the old & the ancient have
been forgotten, are forgotten.
Also go away & to sleep to, in
many (especially) you cannot: no
German go to Germany, as there says
she can not as straightforward, others
of the people are afraid. Besides, the
of course goes in which, and as word-
intelligent - is one of the modern
as to can" just play your hands
one is very slow as they - - - - - - - - - -
one of the old: "Germany etc
already and it will be forgotten
the original German one.
And writing children: & to see as one
language & in pairs, so I might

sporangia young, green; becoming
yellow, orange, brownish-orange
when ripe; the spores 1
in "fusca" & 2 in "punctata".
The fruiting body is thin, soft,
of pinkish-yellow when young,
and as yellow-green when old.
Type is *sympodina*, more or less
darker - young, bluish grey;
ripe, yellowish-orange.
"sympodina" is abundant.
Six spp.
Sporophores small, green, no capsule
or peristome, walls thickened,
brown. It is the fruiting body
of a small or very small
plant. All of spp. - a single
peristome developing on lower
surface around the pores or spores.
Podocarpus is the most
common sporophyte.

Автограф листа С. Томашівського до І. Кревецького з 8.11.1911 р.